

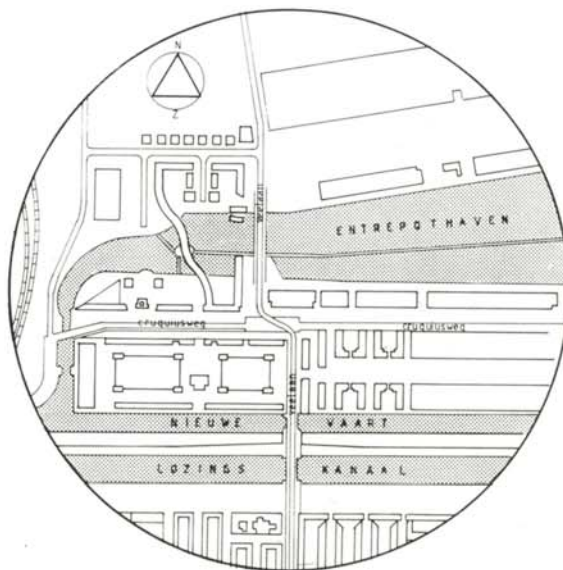
Vide aan de achterzijde van het door Atelier Pro verbouwde pakhuis Koning Willem I.

MASSIVITEIT DOORBROKEN

Atelier PRO verbouwt pakhuis

Een half jaar geleden betrok het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) een van de voormalige pakhuizen in het oostelijk havengebied in Amsterdam. Het in 1961 door prof. C. Wegener Sleeswijk ontworpen utiliteitsgebouw werd door het Haagse Atelier Pro verbouwd. De zware en degelijke constructie maakte het pakhuis uitermate geschikt voor de opslag van de vele archieven, die het IISG beheert. Bij de verbouwing stelde Pro zich in overleg met de opdrachtgever tot doel om gebouw een minder zwaar voorkomen te verlenen, zonder dat de constructie hierdoor aangetast zou worden. Door delen uit vloeren en gevels weg te snijden ondergingen de ruimten op de begane grond en eerste en tweede verdieping, bestemd voor kantoor- en publieksfuncties, een ware metamorfose en werd de massiefheid van het gebouw doorbroken. De afwerking en keuze van de architectonische ingrepen zijn echter niet overal even consequent en zorgvuldig uitgevoerd.

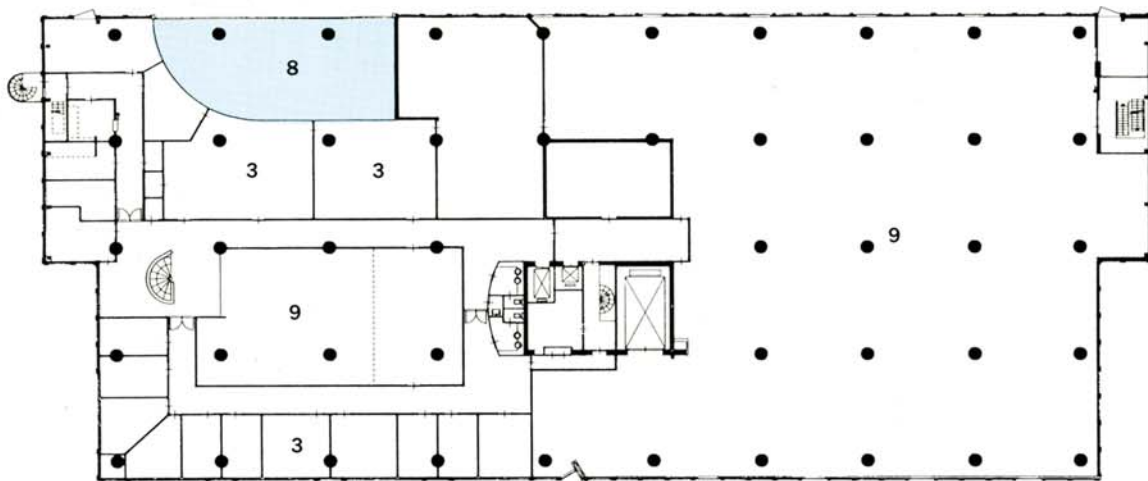
In 1935 werd het IISG opgericht met als voornaamste doel het verzamelen en beheren van historisch belangwekkend materiaal van de arbeidersbewegingen. Behalve boeken, manuscripten en brieven liggen hier foto's, films krantenknipsels en vaandels opgeslagen. Uit de hele wereld komen bezoekers naar het IISG om de archieven te raadplegen van onder anderen Karl Marx en Friedrich Engels. De ruimte, die het IISG sinds 1981 bezette, was niet alleen veel te klein om de almaar groeiende collectie te herbergen, maar was bovendien allesbehalve representatief voor een instituut van internationaal belang. In 1987 werd dan ook besloten om te verhuizen naar een pakhuis in

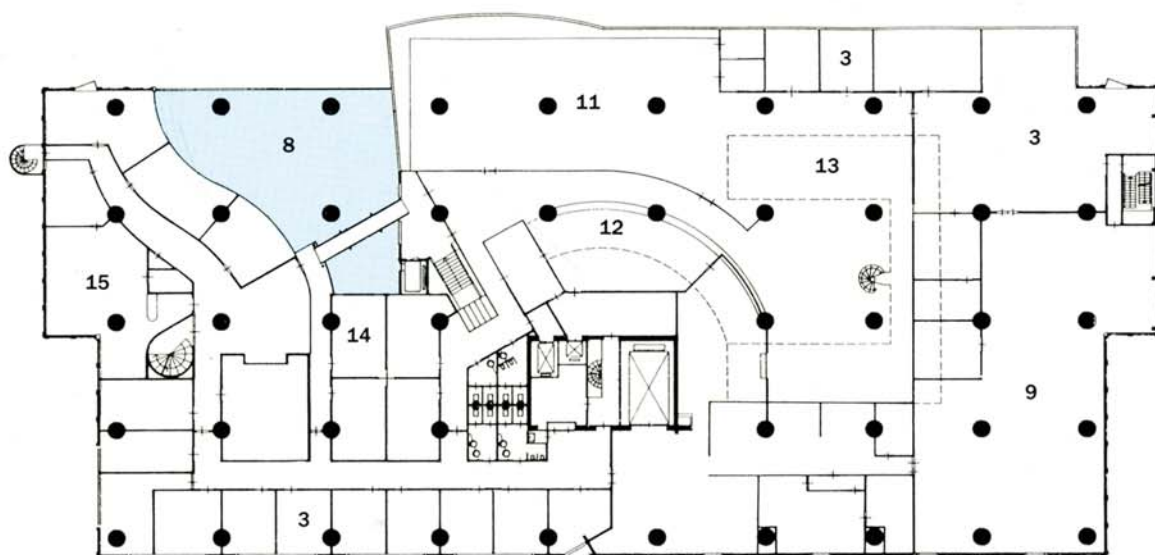
Situatie

Voorgevel van het IISG-gebouw. De entree ligt in de as van de Verlengde Veelaan. Uit de dunne betonnen gevelplaat is een gedeelte weggezaagd dat vervangen is door antracietgrijze gevelelementen met ramen, waarachter zich kantoren bevinden.

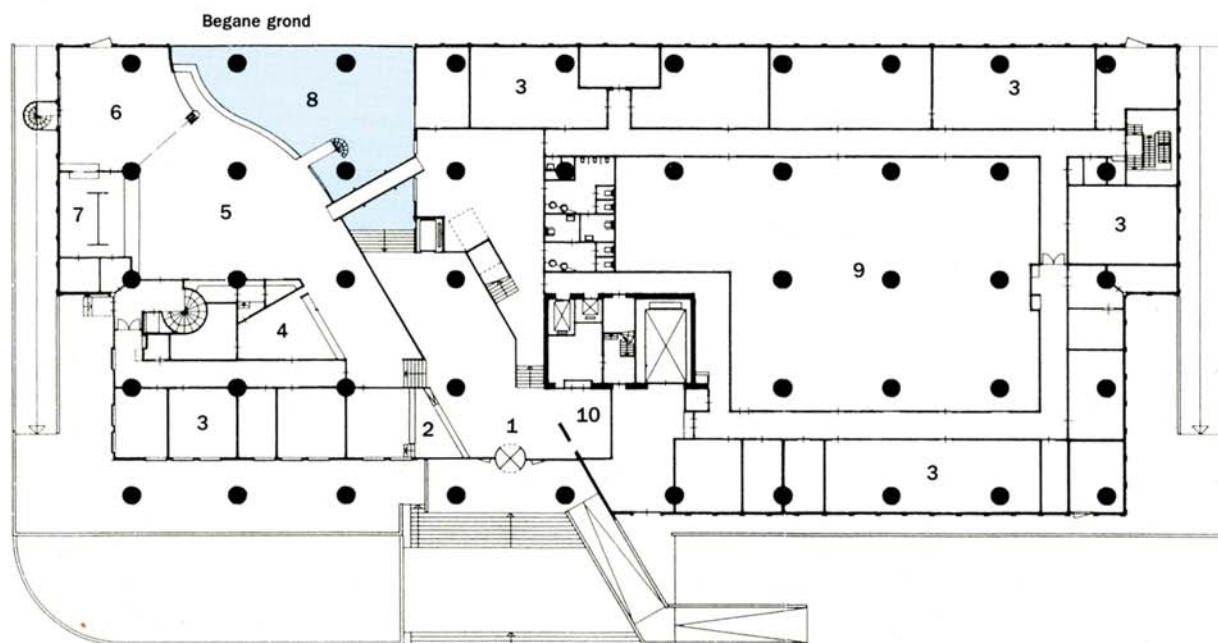

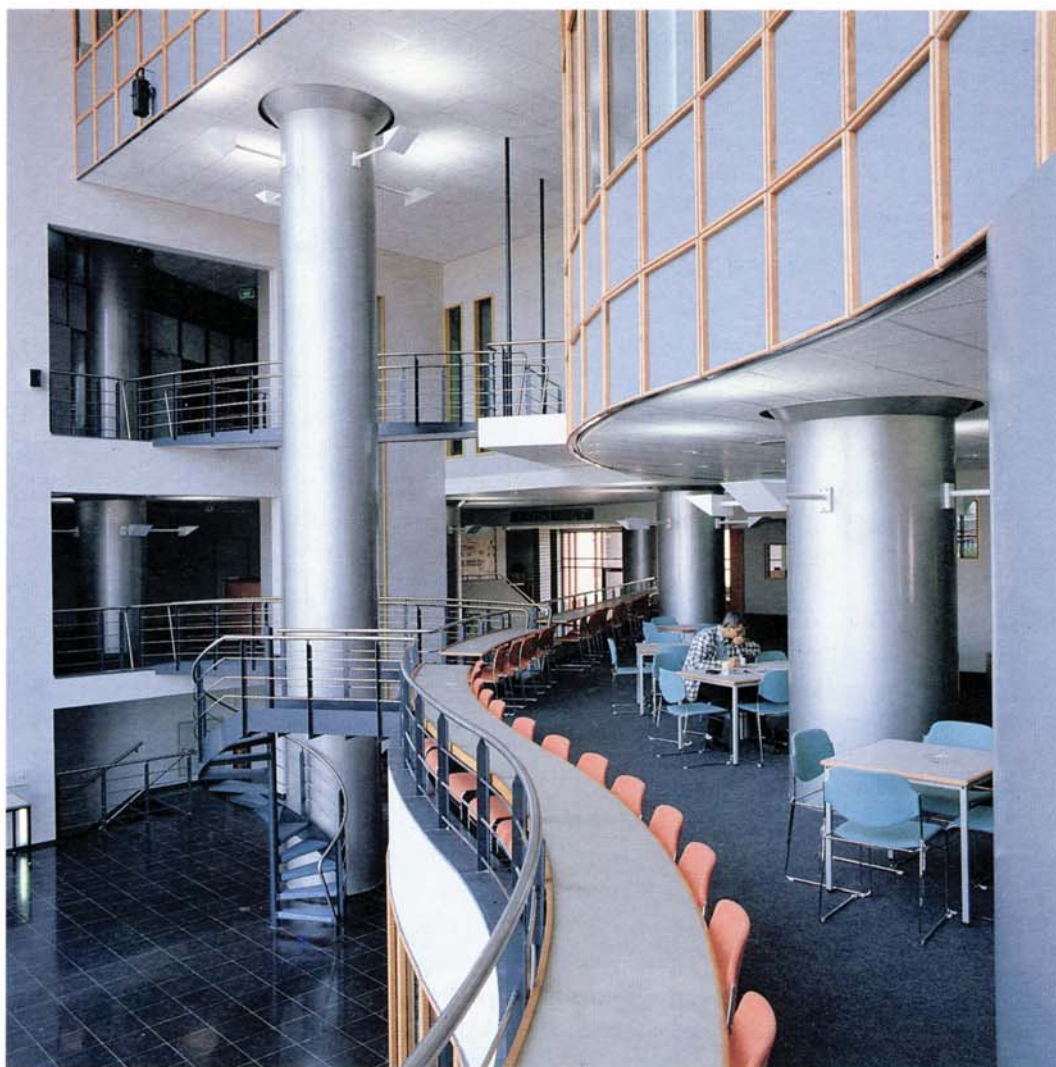
Tweede verdieping

Eerste verdieping

1. hal/entree	6. congresruimte	11. studiezaal
2. receptie	7. keuken	12. uitgiftebalie
3. kantoren	8. vide	13. insteekverdieping met studieruimte
4. winkel	9. magazijn	14. werkgroepsruimten
5. kantine	10. garderobe	15. typekamer

Vide die doorkruist wordt met stalen loopbruggen.

het oostelijk havengebied, dat nogal ironisch de naam Koning Willem I droeg.

Dit monumentale pakhuis werd nog in 1961 gebouwd, toen eigenlijk al lang vaststond dat het oostelijk havengebied weinig toekomst meer had. Ten gevolge van schaalvergroting in het havenwezen bleken de havenbekkens al aan het begin van de twintigste eeuw niet meer te voldoen en reeds in 1913 werden de eerste stappen ondernomen om de havens naar de westzijde van Amsterdam te verplaatsen. Toch zouden nog zo'n zestig jaar de havens aan de oostzijde van Amsterdam in gebruik blijven, maar nu vooral gericht op de binnenvaart. Zo was het mogelijk dat nog in 1961 in de Entrepot-haven, waar goederen vrij van invoerrechten tijdelijk konden worden opgeslagen, het monumentale pakhuis Koning Willem I werd gebouwd. Blijkbaar had men toen niet voorzien dat ruim twintig jaar later hier definitief de havens zouden verdwijnen en aan dit gebied een woonfunctie zou worden gegeven.

Diagonale doorsnijding

De verandering van het oostelijk havengebied in een woongebied werd in 1985 vastgelegd in de Structuurschets Oostelijk Havengebied. Hierin werd bepaald dat de reeks pakhuizen ten oosten van het

pakhuis Koning Willem I worden verbouwd tot premie-koopwoningen; aan de westzijde komt een omvangrijk woningbouwproject (met zo'n 550 woningen), eveneens ontworpen door Atelier Pro. Inmiddels zijn beide projecten van start gegaan. In deze structuurschets werd aanvankelijk ook bepaald dat het pakhuis Koning Willem I moest wijken voor de Verlengde Veelaan, die een belangrijk verbinding zou vormen tussen het voormalige havengebied en de stad. Sloop bleek echter niet erg voor de hand liggend omdat het vanwege de solide en massieve constructie nog niet zo eenvoudig zou zijn om het pakhuis af te breken. Bovendien verkeerde het in een uitstekende staat. Toen eenmaal een gebruiker was gevonden werd definitief afgezien van het voornemen tot sloop en de Verlengde Veelaan werd met een knik om het gebouw heengelegd.

Voor Hans van Beek en Henk van der Leeden van Atelier Pro was deze stedenbouwkundige situatie bepalend voor het ontwerp. Zij situeerden de hoofdentree precies in de as van de Verlengde Veelaan en doorsneden het strakke grid van het gebouw met een trechterachtige vorm in diagonale richting. De bezoeker of werknemer wordt nu dwars door het gebouw heen naar een enorme vide aan de achterzijde gevoerd, waar een 13 meter hoge glazen pui een prachtig uitzicht biedt op de voormalige entrepothaven en de wolkenlucht boven het

IJ. Rondom deze vide zijn de kantine, de bibliotheek en de kantoor- en werkgroepsruimten gesitueerd. Op de hoger gelegen verdiepingen zijn vooral de archieven ondergebracht. In architectonisch opzicht is hier in tegenstelling tot de publieksruimten nauwelijks iets veranderd: uit conserveringsoverwegingen zijn ramen verwijderd en buitenmuren geïsoleerd. De trechterachtige vorm van de vide werkt sterk ruimtelijk en zorgt ervoor dat het licht tot diep in het gebouw doordringt. De diagonale richting wordt in het exterieur ingeleid door het stukje muur dat naast de entree dwars door de buitenmuur heen steekt.

In principe alles mogelijk

Het pakhuis bestaat uit een solide betonnen constructie en is daarmee uitermate geschikt voor de opslag van zware archieven. Op de begane grond en eerste verdieping dragen kolommen van 120 cm doorsnede vloeren, die een maximum gewicht van 4000 kg per m² kunnen hebben; de vloeren van de tweede derde en vierde verdieping, ieder goed voor zo'n 2000 kg per m², worden door kolommen van 90 cm doorsnede ondersteund. De gevelwanden bestaan uit dunne, betonnen platen; het dak wordt gedragen door een lichte staalconstructie. In het oorspronkelijke ontwerp bevond zich op de eerste verdieping aan de havenzijde een enorm losperron, dat als een uitkragende luifel was ontworpen om te voorkomen dat de werkzaamheden op de kade door zware kolommen belemmerd zouden worden. Op de hoger gelegen verdieping waren klapluiken aangebracht waarop direct gelost kon worden. Een tweede laadperron stond op de bovenste verdieping door hier de verdieping iets terug te leggen. Twee enorme goederenliften waren centraal in het gebouw geplaatst om de goederen naar het laadperron aan de andere zijde te transporteren, vanwaar ze op de trein geladen konden worden.

Hans van Beek en Henk van der Leeden hebben deze constructie geëxploiteerd. Zo hebben ze stukken uit de vloer gezaagd waardoor een vide ontstond; uit de gevels zijn gedeelten weggesneden en vervangen door puin van glas en staal. Elke willekeurige vorm zou in principe mogelijk geweest zijn; of het nu een golvende, een diagonale of een gebogen lijn is. Toch hebben ze zich allerm minst door willekeur laten leiden, maar is elke handeling ook functioneel bepaald. De licht golvende wand van de binnengevel bijvoorbeeld doorbreekt niet al-

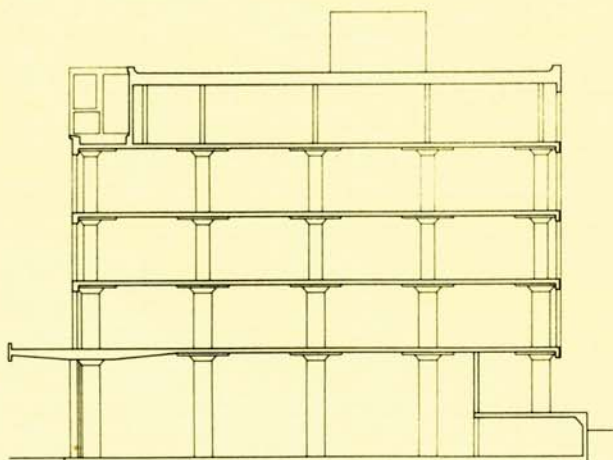
leen op speelse wijze de volgens een strak schema geplaatste kolommen, maar zorgt tevens voor een langere gevelwand. Hierdoor werd het mogelijk de kantoor- en werkgroepsruimten vrijwel allemaal van daglicht te voorzien.

Transparantie

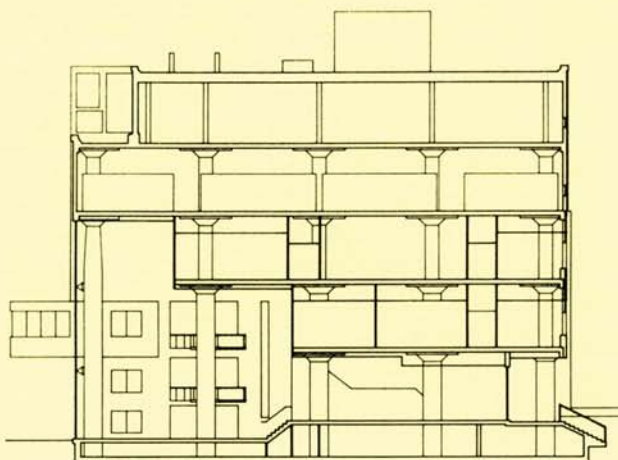
Het hele ontwerp is erop gericht het massieve en gesloten gebouw een transparanter karakter te geven en enigszins van haar zwaarheid te ontdoen. Aan de buitenkant is dit bereikt door de horizontale strips met ramen te verwijderen, waardoor de gevel een meer verticale geleding heeft gekregen. Ook de smalle, hoge inkeping bij de entree met de uit de gevel stekende diagonale wand benadrukt deze verticale werking. Het verdwijnen van deze vensterstrips had behalve een esthetische ook een functionele reden: uit conserveringsoverwegingen mocht in de archieven zo min mogelijk daglicht toetreden. In het gebouw werd dit streven naar een grotere transparantie vooral verkregen door de al eerder beschreven vide en glaspui. Maar ook door de kolommen zilvergrijs te schilderen, door trappen en loopbruggen in lichte stalen constructies te ontwerpen wordt een zekere mate van dematerialisering bewerkstelligd.

Jammer is echter de overgang van kolom naar plafond. Bij de bouw van het pakhuis was uiteraard geen rekening gehouden met de aanleg van vele leidingen die nu noodzakelijk waren geworden en die moesten weggewerkt. Gekozen werd voor verlaagde plafonds. Omdat de architecten beslist niet de indruk wilden wekken dat de kolommen de plafonds ondersteunen hebben ze cirkels in het plafond uitgespaard waardoor de 'kapitelen' van de zuilen nog net zichtbaar zijn. Hoewel voor deze gedachte iets valt te zeggen is het resultaat allerm minst bevredigend. Er is met zichtbaar goedkope materialen gewerkt en de afwerking laat veel te wensen over.

Het grote laadbalkon aan de havenzijde is benut ten gunste van de bibliotheek. De studiezaal steekt nu als een rechthoekige doos met een licht gebogen uitstulping uit het gebouw. De kopse zijde van de doos in het gebouw zelf onderscheidt zich zowel in gebruik van kleur als materiaal van het gedeelte op het laadbalkon aan de buitenzijde. Enerzijds wordt dus gesuggereerd dat de studiezaal als een doos gedeeltelijk in het gebouw steekt, anderzijds willen de architecten laten zien dat het laadbalkon een uitstekende luifel is, die niet in het inte-

Doorsnede oude situatie.

Doorsnede bestaande situatie

In het verlaagde plafond is ruimte uitgespaard, waardoor het 'kapiteel' van de kolom niet aan het zicht onttrokken wordt en aldus de oorspronkelijke constructie zoveel mogelijk getoond wordt.

Studiezaal met licht gebogen uitstulping.

Op het voormalige laadbalkon aan de havenzijde is de studiezaal aangebracht. Deze ruimte steekt als een doos in het gebouw.

rieur doorloopt. Dezelfde tweeslachtigheid komt tot uitdrukking in de studiezaal zelf, waar het plafond ter hoogte van de buitenwand in de hoogte verspringt. Hoewel de lichtinval in de studiezaal hiermee wordt verbeterd, wordt opnieuw het effect van een doos te niet gedaan.

Het streven naar een ruimtelijk interessante ingreep, die zowel functioneel als esthetisch is, heeft hier geleid tot een compromis. Dat is jammer want daardoor wordt afbreuk gedaan aan het op zichzelf interessante uitgangspunt om te laten zien dat met een dergelijk gebouw in principe elke ruimtelijke ingreep mogelijk is, zolang je de constructie maar in tact laat. Op andere plekken in het gebouw hebben Van Beek en Van der Leeden dit uitgangspunt wel op eenduidige en geslaagde wijze tot uitdrukking gebracht.

LIESBETH MELIS

Foto's: Bastiaan IngenHousz

Gegevens

INTERNATIONAAL INSTITUUT VOOR SOCIALE GESCHIEDENIS AMSTERDAM
Opdrachtgever Koninklijke Academie van wetenschappen en Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen **Ontwerp** Atelier Pro, Den Haag **Projectarchitecten** Hans van Beek en Henk van der Leeden **Adviseur constructies** Raadgevend bureau Ir. Buisman bv, Nieuwkerk a/d IJssel **Adviseur installaties** Ketel Raadgevend Ingenieurs bv, Delft **Aannemer** Heddes Bouw Amsterdam bv, Amsterdam **Aanvang bouw** mei 1988 **Oplevering** april 1989 **Bruto vloeropp.** 14.000 m². **Bruto inhoud** 60.000 m³ **Bouwkosten** (excl. BTW) f 6.845.000,— **Installaties** f 2.740.000,—